

SAUDIYA ARABISTONI-ERON GEOSIYOSIY QARAMA-QARSHILIGINING ASOSIY OMILLARI

Boliboyeva Vasila Sodiq qizi

O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi “Islom iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar” ta’lim yo’nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Saudiya Arabistoni va Eron o‘rtasidagi geosiyosiy qarama-qarshilik Yaqin Sharq mintaqasidagi eng muhim va murakkab siyosiy raqobatlardan biridir. Ushbu qarama-qarshilikning asosiy omillari mafkuraviy (sunnilik va shialik), siyosiy hokimiyat uchun kurash, mintaqaviy yetakchilikka intilish, xavfsizlik masalalari hamda tashqi kuchlar manfaatlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Eronning “inqilobiy shialik” siyosati va Saudiya Arabistonining sunniy monarxik tizimni himoya qilishi ikki davlat o‘rtasidagi ziddiyatni kuchaytirib kelmoqda. Shuningdek, Yaman, Suriya, Iroq va Livan kabi davlatlardagi proksi mojarolar ushbu raqobatning amaliy ko‘rinishidir. Mazkur annotatsiyada Saudiya Arabistoni va Eron o‘rtasidagi geosiyosiy qarama-qarshilikning kelib chiqish sabablari, asosiy omillari, hamda mintaqaviy barqarorlikka ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘z: Xavfsizlik, Saudiya Arabistoni, Eron, geosiyosiy, diniy ziddiyat, proksi kuch, Siyosiy hokimiyat, mojarolar, qarama-qarshilik, mintaqaviy yetakchilik.

Abstract: The geopolitical confrontation between Saudi Arabia and Iran is one of the most important and complex political rivalries in the Middle East. The main factors of this confrontation are closely related to ideology (Sunniism and Shiism), the struggle for political power, the desire for regional leadership, security issues, and the interests of external powers. Iran's "revolutionary Shiism" policy and Saudi Arabia's defense of the Sunni monarchical system have exacerbated the conflict between the two countries. Proxy conflicts in countries such as Yemen, Syria, Iraq, and Lebanon are also practical

manifestations of this rivalry. This annotation analyzes the causes, main factors, and impact of the geopolitical confrontation between Saudi Arabia and Iran on regional stability.

Keywords: Security, Saudi Arabia, Iran, geopolitical, religious, conflict, proxy powers, Political rulers, conflicts, confrontation, regional leadership.

Аннотация: Геополитическое противостояние между Саудовской Аравией и Ираном является одним из важнейших и сложных политических противостояний на Ближнем Востоке. Основные факторы этого противостояния тесно связаны с идеологией (суннизм и шиизм), борьбой за политическую власть, стремлением к региональному лидерству, вопросами безопасности и интересами внешних сил. Политика Ирана в отношении «революционного шиизма» и защита Саудовской Аравией суннитской монархической системы обострили конфликт между двумя странами. Прокси-конфликты в таких странах, как Йемен, Сирия, Ирак и Ливан, также являются практическим проявлением этого противостояния. В данной статье анализируются причины, основные факторы и влияние геополитического противостояния между Саудовской Аравией и Ираном на региональную стабильность.

Ключевые слова: безопасность, Саудовская Аравия, Иран, геополитика, религиозные конфликты, власть через марионеток, безопасность,

Политические правители, конфликты, противостояние, региональное лидерство.

Eron-Saudiya munosabatlaridagi hozirgi qarama-qarshilikni tahlil qilish uchun ushbu tendensiyalarning sabablarini hisobga olmasdan turib, to'liq bo'lishi mumkin emas. Saudiya-Eron munosabatlari 1929-yilda Saudiya-Eron do'stlik shartnomasi imzolanganidan so'ng o'rnatilgan. Diplomatik aloqalar 1988-1991-yillarda va 2016-yilda uzilgan. Buyuk Britaniyaning Yaqin Sharqdagi yetakchiligi davrida (1920-1950-yillar)

Saudiya Arabistoni, Iroq va Eron Britaniyaning "uch karra cheklov" strategiyasining muhim "ustunlari" bo'lib, London ushbu davlatlar o'rtasidagi kuchlar muvozanatini saqlashga intildi. Bir vaqtning o'zida ularning kuchayishini oldini oladi. Keyinchalik, Iroq Bag'dod paktidan chiqqanidan keyin (1959) va Erondagi Islom inqilobidan oldin (1979), AQSh ham "ustun" strategiyasiga amal qildi. O'sha paytda Saudiya Arabistoni va Eron o'rtasidagi munosabatlar ittifoqchilik darajasida emas edi, lekin hozirgidek keskin emas edi. 1960-yillarda Shoh Rizo Pahlaviy qirol Faysalning islom birdamligini mustahkamlashga qaratilgan faoliyatini qo'llab-quvvatladi va ko'p tomonlama nodavlat islom tashkilotlari-Butunjahon musulmonlar ligasi, Islom konfrensiyasi tashkil etishga ko'maklashdi. Hozirda bu institutlar Saudiya Arabistoni tomonidan dunyoning o'nlab mamlakatlarida, jumladan, Eron bilan raqobatda o'zining "yumshoq kuch"ni ekstrapolyatsiya qilish uchun qo'llaniladigan asosiy mexanizmlardan biridir.

1968-yilda mamlakatlar o'rtasida dengiz chegarasini belgilash to'g'risida shartnoma imzolandi, bu ikki tomonlama munosabatlarning sezilarli yaxshilanishiga olib keldi. 1968–1979-yillar o'sha paytda ba'zi qarama-qarshiliklar (SAQ Eron Qurolli Kuchlarini modernizatsiya qilishdan qo'rqish; Fors ko'rfazidagi Katta va Kichik Tomb, Abu Muso orollari maqomiga turlicha yondashuvlar; OPEKning narx siyosati bo'yicha kelishmovchiliklar) mavjud bo'lishiga qaramay Saudiya-Eron o'zaro hamkorligi tarixidagi eng xotirjam davr edi. Eronda 1979-yilgi inqilob Yaqin va O'rta Sharqda kuchlar muvozanatining o'zgarishiga olib keldi. 1979-yildagi voqealar Saudiya-Eron munosabatlariga hozirgacha ta'sir ko'rsatgan asosiy omil bo'ldi, desak xato bo'lmaydi [1]. Qo'shma Shtatlar Erondagi o'z pozitsiyalarini yo'qotib, bu mamlakatga nisbatan cheklov strategiyasiga o'tdi. Saudiya Arabistoni Amerikaning Yaqin Sharqdagi asosiy ittifoqchilaridan biri va musulmon dunyosining yetakchilaridan biri bo'lib, bu strategiyada muhim rol o'ynadi. Saudiyaliklar uchun islom inqilobi milliy xavfsizlikka tahdid edi. Oyatulloh Humayniy boshchiligidagi Eron ma'naviyat peshvolari Saudiya rejimini ochiqdan-ochiq tanqid qilib, musulmonlarni boshqa davlatlarda, jumladan, SAQda ham inqiloblar tahdidini to'xtatish uchun Saudiya Arabistoni va Fors ko'rfazining boshqa

monarxiyalari 1980-1988-yillarda Eron-Iroq urushi paytida Saddam Husayn rejimini qo'llab-quvvatladilar, bu urush davomida **milliondan** ortiq odam halok bo'ldi. Urush yillarida Ar-Riyod tomonidan Bag'dodga ko'rsatilgan moliyaviy yordamning umumiy miqdori 27,2 milliard dollarni tashkil etgan. Bundan tashqari, ayrim tadqiqotchilarning ma'lumotlariga ko'ra, 1985-1986-yillarda Saudiya Arabistoni boshchiligidagi arab monarxiyalari jahon bozorida neft narxining pasayishini uyushtirdilar. Moskvada bu qadam Afg'onistondagi urush munosabati bilan SSSRga qarshi qaratilgan deb qabul qilindi. Biroq xorijiy adabiyotlarda neft narxining pasayishi Eron daromadini kamaytirishga qaratilgan degan qarash mavjud.

Eron xalqaro izolatsiyani yengib o'tishga va shu maqsadda arab davlatlari bilan munosabatlardagi qarama -qarshilik darajasini pasaytirishga harakat qildi. 1990-yilda u Iroqning Quwaytni bosib olishini qoraladi. Bu Ar-Riyod va Tehron o'rtasidagi aloqalar darajasining oshishiga va 1991-yilda diplomatik munosabatlarning tiklanishiga olib keldi.

O'sha paytda qiziqarli diplomatik tashabbuslar ishlab chiqildi. Bu esa ikki davlat o'rtasida harbiy ittifoq tuzish orqali ifodalandi. Bu tuzilmasi mintaqaviy mintaqaviy xavfsizlik uchun javobgar bo'ladi, biroq bu taklif oxir-oqibat amalga oshirilmadi. 1997-yilda Eronda Islom hamkorlik tashkilotining sammiti bo'lib o'tdi. KSAdan unga keyinchalik qirol bo'lgan valiahd shahzoda Abdulla va tashqi ishlar vaziri Saud Al-Faysal tashrif buyurishdi. 1998-va 1999-yillarda Eron prezidenti Muhammad Xotami Saudiya Arabistoniga tashrif buyurdi -ilgari oliy darajadagi tashriflar faqat 1979-yilgacha amalga oshirilgan. Tomonlar muzokaralar olib borishga intilayotgan asosiy masalalar Fors ko'rfazida xavfsizlik, neft bozoridagi muvofiqlashtirilgan harakatlar, Iroqdagi vaziyat, mintaqaviy muammolarga umumiy yondashuvni ishlab chiqish va boshqa masalalar edi. 1998-yilda Saudiya Arabistoni va Eron o'rtasida savdo-iqtisodiy, madaniyat, fan va texnologiya sohalarida hamkorlik to'g'risida bitim imzolangan ^[1].

¹ Sajedi, A. (1993). Iran's Relations with Saudi Arabia. India Quartely, 49(1-2), 75-96.

¹ [2] Ahmadian, H. (2018). Iran and Saudi Arabia in the age of Trump. survival, 60(2), 133-150.

2003-yilda AQSHning Iroqqa bostirib kirishi va Saddam Husayn rejimining agʻdarilishi mintaqadagi kuchlar muvozanatining sezilarli oʻzgarishiga olib keldi. Ma'lumki, 1991-yilda AQSh koalitsiyasi Iroqda quruqlikdagi operatsiya oʻtkazish imkoniyatiga ega boʻlgan, biroq AQSh prezidenti Jorj Bush va AQSh milliy xavfsizlik boʻyicha maslahatchisi Brent Skoukroft Bagʻdodni qoʻlga kiritmaslikka qaror qilgan. Bir qator fikrlarga koʻra, forslarni kuchaytirmaslik uchun ushbu qarorga kelingan. 2003-yilda Iroqning bosib olinishi, bir tomondan, Eron uchun xavf tugʻdirdi, chunki buning natijasida uning quruqlik chegaralarida kuchli Amerika guruhi paydo boʻldi, ikkinchi tomondan, Tehronga yangi imkoniyatlar yaratdi, chunki Saddam Husayn davrida Iroq Eronning mintaqaviy kuchli raqibi sifatida chiqdi. Iroq aholisining 60% Eron aholisining aksariyati kabi shia islomiga eʼtiqod qiladi. Bu ikki davlat oʻrtasidagi oʻzaro hamkorlikka hissa qoʻshayotgan omillardan biridir. Saddam Husayn hokimiyatdan agʻdarilganidan soʻng Eron mintaqadagi taʼsirini sezilarli darajada oshira oldi. Saudiya Arabistonida AQShning Iroqdagi urushi jiddiy xavotirlarni keltirib chiqardi. SAQ rasmiylari Iroqqa qarshi zarbalar uchun oʻz hududlarini berishdan bosh tortdi. Bunga AQShning Yaqin Sharqdagi tashqi siyosatining intervensionizm va toʻgʻridan-toʻgʻri harbiy aralashuvga oʻzgarishi va Eron taʼsirining kuchayishi bilan bogʻliq qoʻrquv sabab boʻldi .

Saudiya Arabistoni Tashqi ishlar vaziri Saud al Faysalning mashhur iqtiboslari bor: “Biz Iroq Quvaytdan siqib chiqarilgandan keyin Eron Iroqni bosib olishiga yoʻl qoʻymaslik uchun [Amerika koalitsiyasida] birga kurashdik. Endi biz hech qanday sababsiz butun bir mamlakatni Eronga topshiryapmiz”. Amerika ishgʻoli ostidagi Iroq SAQ va Eron oʻrtasidagi proksi urush maydoniga aylandi. 2009-yilda Yamanda Saudiya Arabistoni husiylar bilan toʻqnashuvda ishtirok etgan, bu guruh kuchayib ketishiga yoʻl qoʻymaslik uchun, baʼzi maʼlumotlarga koʻra Eron tomonidan qoʻllab-quvvatlangan. Oʻz navbatida Tehron Ar-Riyodni Eron-Pokiston chegarasida yashovchi Balushlarni moliyalashda ayblangan. 2011-yildagi “arab bahori” voqealari ikki davlat oʻrtasida yangi mintaqalar - Suriya, Misr, Bahrayndagi manfaatlar toʻqnashuviga olib keldi.

Shu tariqa ,Eron va Saudiya Arabistoni o'rtasidagi munosabatlar yaxshilanmadi,AQSHning Eron yadro dasturi bo'yicha poziysiyasi va umuman Amerikaning Yaqin Sharqdagi siyosatidagi o'zgarishlar va shu kabilar vaziyatni yanada keskinlashtirdi. [2]. Yaqin Sharqda so'nggi yillarda boshdan kechirgan deyarli har bir qo'zg'olon ikki davlat o'rtasidagi ziddiyatning kuchayishiga olib keldi. Ikki davlatning har biri mintaqaviy mojarolarda, xususan, Yaman va Suriyadagi hamda Bahrayn, Livan va Iroq kabi boshqa mamlakatlardagi siyosiy ta'sir uchun kurashda o'z manfaatlarini ilgari surdi.Ular o'rtasidagi diplomatik aloqalar 2016-yilda Saudiya Arabistonida shia ruhoniysi Shayx Nimr an-Nimr qatl etilganidan keyin Tehrondagi Saudiya Arabistoni elchixonasiga hujum uyushtirganilganidan so'ng Ar-Riyod tomonidan uzilgan edi.

Xitoyning moliyaviy va texnik imkoniyatlari Rossiyaga qaraganda ancha yuqori.Biroq yaqin -yaqingacha u Yaqin Sharq jarayonlarida bevosita siyosiy ishtirok etishdan qochib,mintaqadagi iqtisodiy ekspansiya bilan cheklanib kelgan.Endi AQSH va Rossiyaning pozitsiyalari zaiflashdi,shuning uchun XXR paydo bo'lgan bo'shliqlarni to'ldirishi mumkin.Xitoyning Yaqin Sharq davlatlariga harbiy-texnik sohada ham ko'p narsa taklif etyapti va hozirdanoq buni amalga oshira boshladi. Yaqinda nashr etilgan The Wall Street Journal nashri eronliklar Pekin yadroviy kelishuvni tiklashga yordam berish sharti bilan Xitoyning vositachiligiga rozi bo'lganligi haqidagi maqolasi Moskva xavotirlariga qo'shimcha bo'lishi mumkin.Moskva endi o'z manfaati uchun ko'rmaydigan kelishuv hisoblanadi – yuqori martabali rossiyalik diplomatlar jurnalistlarga anonimlik sharti bilan tan olishdi: Erondan sanksiyalarni olib tashlash va uglevodorodlar eksportini oshirish endi Rossiya uchun foydasiz.

Hozircha Xitoy yadroviy kelishuvni saqlab qolishi dargumon. Biroq, unga bunday iltimos bilan murojaat qilishning o'zi muhimdir. Bu nafaqat Yaqin Sharq mintaqasi uchun ahamiyatli bo'lgan muammolarni hal qilishda muqobil kuchga jiddiy talab borligini ko'rsatadi. Bunday yondashuv hech bo'lmaganda Vashingtonni ham, Moskvani ham ogohlantirishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mustafa Oztop, “The Boomerang Effect of Mohammad Bin Salman in Saudi Arabian Foreign Policy,” Turkish Journal of Middle Eastern Studies 6, no.1 (April, 2019). 121 p.
2. Muhammadsidiqov M.M. Sharq mamlakatlari xalqaro munosabatlari. Darslik. – Toshkent: “Qaqnus media”, 2022. – 244 b.
3. Neil Partrick. Conclusion. In Saudi Arabian foreign policy: Conflict and Cooperation, ed. by Neil Partrick, (London: I.B. Tauris, 2016). 309 p. .
4. Коллектив авторов. «Саудовская Аравия: эволюция режима и пределы возможного в политическом развитии» // Институт изучения Израиля и Ближнего Востока. / Под редакцией Филоник А.О. – М., 2003. 76 с.
5. Косач Г.Г., Мелкумян Е.С. «Внешняя политика Саудовской Аравии: Приоритеты, направления, процесс принятия решения» // Институт
6. изучения Израиля и Ближнего Востока. – М., 2003. 23 с.